

JUPITROV KULT U BURNUMU

Silvia BEKAVAC, prof.
Zadar

UDK 904 (497.5 Burnum):726.1
Pregledni članak

Primljeno: 31. XII. 2009.

Tragovi Jupiterova kulta u Burnumu mogu se pratiti kroz epigrafičke natpise i kiparska ostvarenja. Postojanje najstarijeg Jupiterovog svetišta potvrđuje nalaz četiri votivne are posvećene ovom božanstvu, od koje se posebno izdvaja ona sa zavjetom tipa Iúvilae. Datiraju se na prijelaz milenija, pred kraj 1. st. pr. Kr. ili početkom 1. st., a posvetili su ih vojnici XX. legije.

Pet spomenika posvećenih Jupiteru s epitetima Optimus i Maximus, koje podižu beneficijari I. legije Pomoćnice i V. Makedonske legije, potvrđuju pretpostavku o postojanju beneficijarske stanice u Burnumu.

Nalazi oštećenog reljefa s prikazom Junone, uz koju su najvjerojatnije stajali i Jupiter i Minerva, te dvaju kolosalnih glava koje bi se mogle dovesti u vezu s Jupiterom, dokaz su o postojanju većeg kulturnog kompleksa. Ovi nalazi, zajedno s epigrafičkim spomenicima koje Jupiteru posvećuju i podižu nevojnici, dokaz su širenja Jupiterova kulta i nakon povlačenja rimske vojske iz Burnuma.

Ključne riječi: Burnum, rimska Dalmacija, Jupiterov kult, stari vijek.

Više je ključnih geografsko-strateških značajki koje su uvjetovale nastanak rimskog vojnog logora Burnum. Prije svega, to je dominantan položaj koji je pružao mogućnost kontrole na širem području, zatim sigurnost teritorija pacificiranih Liburna, te mogućnost prodiranja na teritorij još uvijek buntovnih i nemirnih Delmata. Tu je i nepresušan izvor vode kojeg je osiguravala rijeka Krka, plodno tlo pogodno za uzgoj žita dovoljnog za opskrbu hranom, velika količina kamene sedre pogodne za gradnju te blizina prijelaza preko Krke. Stoga je on podignut na desnoj obali rijeke Krke nasuprot sjedišta indigenih Burnista. (Sl. 1.)

Veličina teritorija svakako je morala biti usklađena s ekonomskim potrebama stanovništva, čiju je strukturu činilo vojno i zatim civilno naselje koje se razvilo uz sam logor, najvjerojatnije na prostoru peregrinskog naselja i kanaba naseljenih obrtnicima, trgovcima te ženama i djecom rimskih vojnika.¹ (Sl. 2.)

Organizacija čitavog teritorija bila je u rukama rimske vojske, dakle rimske državne uprave. Ona je tijekom 1. stoljeća oblikovala način života na ovom prostoru te

¹ Ž. MILETIĆ, 2005., 181.

utrla put uspostavi naselja sa svim bitnim elementima rimskog grada, koje će po svemu sudeći u Hadrijanovo doba prerasti na rang municipija.²

Vojska je bila presudan činitelj romanizacije ovog područja, koja će se očitovati u svim aspektima života. Rimski utjecaj će se osjetiti i u duhovnom životu, odnosno religiji, a može se pratiti kroz postojanje brojnih kultova karakterističnih za rimski svijet.

Temelj oficijalnog kulta jest štovanje boga Jupitra. Povremenim arheološkim istraživanjima u dugom periodu naišlo se na brojne materijalne ostatke koji potvrđuju postojanje i raširenost štovanja ovog božanstva u Burnumu. Od posebne je važnosti skupina nalaza koju predstavljaju četiri spomenika iste kategorije. Riječ je o zavjetnim arama izrađenim od bijelog vapnenca, s istom kvalitetom izrade i tipološkim karakteristikama. Od ta četiri spomenika jedan se posebno ističe i to zbog značenja natpisa na njemu. (*Sl. 3.*)

*Coran/us Iovi/le v(otum) s(olvit).*³

Julijan Medini predložio je restituciju ovoga natpisa, te ga na temelju jezičnih karakteristika povezo sa spomenicima sličnog karaktera, koji se nalaze u sklopu jednog od najstarijih kapuanskih svetišta posvećenih Jupitru.⁴

Sam pojam *Iúvilae* označava prostor, tj. dio hrama gdje se vršio Jupitrov kult, a u kojem su se nalazile statue Jupitra i brojni darovi posvećeni ovom božanstvu. Tu se jednom godišnje, za vrijeme blagdana *feriae Iovis*, koje su se slavile o idama pa imaju javni karakter (*feriae publicae*), postavljala po jedna skulptura tipa *Iúvilae*.⁵

Određenu poteškoću oko restitucije spomenika činio je dočetak *-le*, koji je naknadno uklesan u nastavku riječi Iovi. Medini smatra da je dedikant izvršio tu preinaku natpisa nadopunom *-le* prema religijskim tradicijama kraja iz kojeg je potekao. Ovu teoriju potkrepljuje i činjenica što je ime dedikanta *Coranus* italskog podrijetla,⁶ a ako uzmemo u obzir da su vojnici bili nositelji romanizacije i donositelji stečevina onog kraja iz kojeg su potekli, onda ne začuđuje mogućnost da je ovaj vojnici došao upravo s područja Kapue. Oblik rituala kampanskog Jupitrova kulta prenio je u Burnum, gdje je službovao u rimskoj vojsci.⁷

² O municipalitetu M. ZANINOVIĆ, 1968., 124 i dalje; CIL, III, 9890 (=2828), natpis na bazi počasnog spomenika Hadrijanu odlukom vijeća dekuriona iz 118. godine; natpis CIL, III, 9891 (2830), Gneju Minuciju Faustinu Sekstu Juliju Severu, važnom Hadrijanovom senatoru dižu dekurioni; CIL, III, 14321, također spominje dekuriona; N. CAMBI i dr., 2006., 6.

³ J. MEDINI, 1979., 138; CIL, III, 9898; A. KURILIĆ, 1999., kat. br. 2168.

⁴ J. MEDINI, 1979., 138.

⁵ J. MEDINI, 1979., 139 – 140.

⁶ A. KURILIĆ, 1999., kat. br. 2168 i tab. 5.2 *Popis osoba prema nomenima i domaćim obiteljskim imenima*.

⁷ J. MEDINI, 1979., 137 – 165.

Na istom mjestu pronađena su još tri spomenika iste kategorije. Na dva su potvrđena gentilna imena dedikanata italskog podrijetla *Fufisius* i *Vocconius*,⁸ dok je na jednom sačuvana samo posvetu Jupiteru bez imena dedikanta. Svi spomenici su imali sa svoje donje strane rupu, koja je služila za pričvršćivanje ara na postolja. Očito su ovi votivni spomenici bili polagani negdje u temenos Jupitrovog svetišta na prostoru Burnuma.⁹ Mjesto nalaza ara na zemljištu Sime Jankovića u selu Ivoševci, oko 2 km zapadno od legijskog logora, određuje i mjesto gdje je bilo svetište.

Medini je prema epigrafičko-jezičnim karakteristikama, datirao dosta rano, i to u zadnja dva desetljeća pr. Kr. ili na prijelaz u novu eru. Budući da je arheološkim nalazima potvrđeno da je u to vrijeme na prostoru Burnuma boravila XX. legija – *Legio XX Valeria Victrix*, koja u Burnum dolazi dvadesetih godina pr. Kr. s prostora Hispanije,¹⁰ zaključio je da su are dali izraditi upravo vojnici te legije. C. Patsch sumnjao je u originalnost zavjeta tipa *Iúvilae*, smatrajući da je natpis na aru recentan,¹¹ tako da je Medini prvi koji je, uočivši i usporedivši jezične karakteristike ovog natpisa s natpisima iz Kapue, došao do novih rezultata i rane datacije ara i natpisa na njima.

Osim ovih ara koje dokazuju postojanje Jupitrovog svetišta, posebnu skupinu nalaza čini pet epigrafičkih spomenika posvetnog karaktera koje su podigli beneficijari. Može se uočiti da su ti natpisi uvijek posvećeni Jupiteru s epitetima *Optimus* i *Maximus*. Uzmemo li u obzir da su beneficijari državni službenici i predstavnici rimske vlasti u službi samog cara, onda i ne začuđuju takve posvete.¹²

*I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / [..] Billian[ius] / [..] f(ilius) versus b(ene)f(iciarius) / co(n)s(ularis) / [.....].*¹³

*I(ovi) o(ptimo) [m(aximo)] / T. Aure(li)us Pot[ens?] / b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) [leg(ionis)] / 5 V Ma[rc(edonicae)] / v(otum) s(olvit) l(ibens) [m(erito)].*¹⁴

*I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / et g(enio) loci / M. Aurel(ius) / Dalmata 5 protect(or) co(n)s(ularis) / pro b(ene) f(icio) / l(ibens) p(osuit).*¹⁵ (Sl. 4.)

⁸ CIL, III, 9899; CIL, III, 9900; A. KURILIĆ, 1999., kat. br. 2169 i 2170, tab. 5.2 *Popis osoba prema nomenima i domaćim obiteljskim imenima*.

⁹ J. MEDINI, 1979., 137 – 165.

¹⁰ N. CAMBI i dr., 2007., 7 – 8; E. RITTERLING, 1924./1925., col. 1769 – 1781; W. H. MANNING, 2000., 69 i d.

¹¹ C. PATSCH, 1897., 189.

¹² M. ZANINOVIĆ, 2007., 181 – 184.

¹³ A. KURILIĆ, 1999., kat. br. 2696.

¹⁴ A. KURILIĆ, 1999., kat. br. 2698.

¹⁵ M. SUIĆ, 1970., 109; A. KURILIĆ, 1999., kat. br. 2146.

*I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / C. Iulius / Victorinus b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) / v(otum) s(olvit).*¹⁶

*I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / Iunoni Mi/neru(ae) P. Ael(ius) Se/cund(us) mil(es) l[eg(ionis)] / 5 I Adi(utricis) b(ene)f(iciarius) co[(n)s(ularis)].*¹⁷

Ovaj natpis posvećen je, osim Jupiteru, i Junoni i Minervi, odnosno kapitolijskoj trijadi. Prema gentilnom imenu možemo zaključiti da je Publije Elije Sekundo dobio rimsko građansko pravo u doba Hadrijana za čije je vladavine i unovačen. Matični logor njegove postrojbe, *Legio I Adiutrix*, u panonskom je Brigetiju.¹⁸ Iz iste postrojbe je vojnik spomenut na natpisu CIL, III, 2823 iz Burnuma:

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / C. Vib(ius) Iulia/nus miles le[g(ionis)] / I Adiutr(icis) f[frumentarius].

Završna riječ različito se razrješava. U CIL-u je to sa *fecit*, dok Betz čita *f[frumentarius]*.¹⁹ Sudeći po ulozi ostalih vojnika iz iste postrojbe koji su zabilježeni u Burnumu, čini se izvjesna mogućnost da se radi o frumentariju. On bi obavljao svoj posao u beneficijarskom stacionaru, možda na kurirskim poslovima ili u vezi opskrbe žitom panonskih legija preko Burnumu susjedne luke Skardone.²⁰ Kurilić smatra da bi u tom slučaju možda neka odjeljenja I. legije Pomoćnice, a ne samo beneficijari, boravila u Dalmaciji u doba Marka Aurelija.²¹ Tada bi Publije Elije Sekundo posvetio aru.

S obzirom na teritorijalni značaj Burnuma, buduća arheološka istraživanja bi vrlo lako mogla potvrditi postojanje jednog beneficijarskog stacionara upravo u Burnumu, koji se formirao nakon odlaska legija, kada ovaj gubi vojni značaj. Ondje ostaju samo pomoćne čete i beneficijari iz I. legije Pomoćnice (*Legio I Adiutrix*) i V. Makedonske legije (*Legio V Macedonica*), koji nadgledaju i kontroliraju odvijanje svakodnevnog života na ovom području, ali i transport robe koji se odvijao od skradinske luke preko Burnuma do limesa na Dunavu.²²

¹⁶ M. SUIĆ, 1970., 113; A. KURILIĆ, 1999., kat. br. 2145.

¹⁷ M. SUIĆ, 1970., 111; A. KURILIĆ, 1999., kat. br. 2147.

¹⁸ A. MÓCSY, 1974., 99; Zs. VISY, 1988., 55 – 57.

¹⁹ CIL, III, 2823; A. BETZ, 1938., 41; A. KURILIĆ, 1999., primjedba uz kat. br. 2235.

²⁰ N. B. RANKOV, 1990., 179 – 180, opis poslova kojima su se bavili frumentariji u provinciji.

²¹ A. KURILIĆ, 1999., 2147.

²² J. J. WILKES, 1969., 122 – 127, 142 – 144; Ž. MILETIĆ, 2005., 181 – 203; N. CAMBI i dr., 2007., 9. *Leg. I Adiutrix* i *Leg. V Macedonica* daju od kraja 1. do početka 3. st. ljudstvo za beneficijarije u Dalmaciji. M. SUIĆ, 1970., 93 – 130; A. BETZ, 1938., 70 – 72.

Osim epigrafičkih spomenika, bitnu komponentu, preko koje možemo pratiti tragove i raširenost Jupitrova kulta, čine kiparska ostvarenja. Do sada su arheološkim istraživanjima pronađena tri nalaza, koje bi se moglo dovesti u vezu s ovim kultom. Te nalaze predstavljaju dvije glave nekog bradatog božanstva te reljef s prikazom Junone.²³ (Sl. 5.)

Prema kvaliteti izrade i vrsti materijala Cambi je zaključio da je Junonin reljef bio djelo neke lokalne radionice.²⁴ Sastoji se od reljefnog polja s prikazom božice i ornamentalne trake s prikazom vinove loze. Reljef je dosta oštećen, tako da se od figure sačuvao samo torzo božice koja sjedi s glavom u profilu, te desna noga i ruka u kojoj se nalazi skeptar. Na desnoj nozi stoji paun raširenog repa, koji ukazuje na ljepotu i predstavlja jednu od svetih Junoninih ptica. Ovaj dio reljefa imao je rupe za klinove, što ukazuje na to da je bio pričvršćen najvjerojatnije na friz hrama. Na njemu su svakako trebali biti isklesani još i Jupiter i Minerva, čineći tako prikaz poznate kapitolijske trijade.²⁵ Spomenik se datira pred kraj 2. ili početkom 3. stoljeća, što nam po svoj prilici ukazuje na obnovu nekog već postojećeg svetišta.

Za razliku od reljefa, spomenute glave božanstava, od kojih je jedna izrađena od mramora, a druga od vapnenca, upućuju na izradu u nekoj radionici Carstva ili u nekoj od radionica u priobalnom dijelu Dalmacije.²⁶ Obje glave datiraju se, prema načinu izrade i tehnici klesanja, u 3. stoljeće.

Prva glava, čija veličina iznosi 0,68 m, predstavlja prikaz nekog bradatog božanstva s dugom kosom, koja pada u valovima i spaja se s bradom. (Sl. 6.) Obrve i nos su oštećeni, na očima su označene šarenice i zjenice, usne su poluotvorene. Veličina i karakteristike glave upućuju na to da nije bila riječ o bisti već prikazu cijeloga kipa, koji je zapremao visinu od oko 3 metra i bio postavljen vrlo vjerojatno u glavnom svetištu. Iako se kip može povezati s bilo kojim bradatim božanstvom, smatra se da je ipak riječ o Jupitru.²⁷

Za drugu glavu, koja je također bila dio kipa, Cambi dvoji može li se vezati uz Jupitra, iako se takva identifikacija ne može ni isključiti.²⁸ Glava se nije sačuvala već je ostao samo crtež C. Patscha.²⁹ Prikazano je kosmato i bradato božanstvo s istaknutim labionazalnim borama, što ga razlikuje od prve glave. Vjerojatno je i ovaj kip bio postavljen uz prvi ili u nekom drugom kulturnom kompleksu. Da sve skulpture možda potječu iz istog konteksta upućuje činjenica da su oni otkriveni kao spoliji u kući S.

²³ C. PATSCH, 1897., 182 – 183; N. CAMBI, 2005., 23 – 39.

²⁴ N. CAMBI, 2005., 31.

²⁵ C. PATSCH, 1897., 182 – 183; N. CAMBI, 2005., 30 – 31.

²⁶ N. CAMBI, 2005., 28.

²⁷ C. PATSCH, 1897., 182 – 183; N. CAMBI, 2005., 30.

²⁸ N. CAMBI, 2005., 29.

²⁹ C. PATSCH, 1897., 182 – 183; N. CAMBI, 2005., 28.

Jankovića. Možemo spekulirati da je u istom svetištu bio postavljen votivni spomenik iz Burnuma sa posvetom *Iovi Optimo Maximo Capitolino* ili *Conservatori*.³⁰ (Sl. 7.)

[*I(ovi)*] *o(ptimo) m(aximo) c(apitolino?; conservatori?)* / [*v(otum)??*] *l(ibens) s(olvit) p(ro) p(ietate)*.

Isti epitet nosi i Jupiter na votivnom natpisu iz Otona, znači s burnumskog teritorija.³¹

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) C(apitolino?) / *P. Aelius* / *Andes* / *Barcini (filius)* / *5 v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.

U Otonu je otkrivena i brončana figura Genija. Ona je malih dimenzija (14,5 cm), što znači da potječe iz nekog privatnog lararija, pa ne može dodatno potvrditi postojanje oficijelnog kulta.³²

Na kraju se može zaključiti da tragovi štovanja Jupiterova kulta, ako ćemo slijediti Medinijevu pretpostavku, sežu još od kraja 1. st. prije Krista. Vojnici XX. legije, koja prva dolazi na prostor Burnuma, na neki su način bili vezani uz to svetište, u koje su kasnije postavljene barem još tri are posvećene Jupiteru. To zasigurno nije bilo jedino svetište posvećeno vrhovnom rimskom božanstvu, o čemu svjedoče i nalazi kipa te reljefa postavljenih u sklopu nekog većeg kulturnog kompleksa ili Jupiterova hrama, koji se vjerojatno nalazio na glavnom forumu.³³ Jupiterovo svetište moglo je postojati i u okviru beneficijarske *statio*, u kojoj su dužnosnici posvećivali prilikom nastupa na godišnju dužnost.³⁴

Štovanje ovog vrhovnog rimskog božanstva predstavlja jednu od glavnih pokazatelja jakih utjecaja romanizacije, koja se širila preko rimskih vojnika, o čemu svjedoče i epigrafički natpisi posvećeni Jupiteru te oni dužnosnika koji su dio carske administracije. Lojalnost caru pokazala je u Burnumu *Leg. XI Claudia Pia Fidelis*, koja je 42. g. stala uz cara Klaudija kada mu je Skribonijan pokušao oduzeti vlast.³⁵

³⁰ CIL, III, 2825; A. KURILIĆ, 1999., kat. br. 2165.

³¹ CIL, III, 2824.

³² C. PATSCH, 1900., 101.

³³ J. MEDINI, 1989., 255 – 284.

³⁴ U Burnumu se može očekivati slična situacija kao što je slučaj s nalazištem beneficijarske stanice i svetišta u Sirmiumu, vidi V. POPOVIĆ, 2003., 187 – 197; P. MILOŠEVIĆ, 2001., 50 – 51; R. L. DISE, 1995., 72 – 75.

³⁵ N. CAMBI, 2005., 24; N. CAMBI i dr., 2006., 5.

Uzajamnost odnosa pokazuje Vespazijan formirajući potpuno novu legiju *IIII Flavia Felix*, koja nosi počasni naziv *careva gensa*, te je šalje u Burnum.³⁶

Upravo ta činjenica, da je ovaj prostor bio pod izravnim utjecajem rimske državne vlasti, glavni je uzrok što su nositelji Jupitrova kulta bili rimski vojnici i pripadnici državnih struktura.

Pojava ovog kulta usko je vezana s vojnim značajem Burnuma i dolaskom rimske vojske. Posljedica romanizacije su i dva natpisa što ih podižu nevojnici:

*Iovi v/otum / solvit G(aius) Caliu[s] / l(ibens) l(aetus?) m(erito).*³⁷

*C. Helvius / Maximi/nus Iovi o/ptimo ma/ximo ex vis/o aram posuit.*³⁸

Ova dva natpisa, od koja je jedan podignuo Gaj Helvije Maksimin *ex viso* “po nalogu” samog Jupitra, dokaz su da se, i nakon što Burnum gubi vojni značaj i prerasta na rang municipija, štovanje Jupitrova kulta nastavlja dalje. To ukazuje na moć i nadzor središnje vlasti nad ovim prostorom.

KRATICE

- CIL – *Corpus inscriptionum Latinarum*, III, Berlin.

LITERATURA

- Arthur BETZ, *Untersuchungen zur Militärgeschichte der römischen Provinz Dalmatien*, Wien, 1938.
- Nenad CAMBI, “Kiparstvo rimskog legijskog logora i kasnijeg municipija Burnum”, *Zbornik Krka*, Šibenik, 2005., 23 – 49.
- N. CAMBI, *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split, 2005.a.
- N. CAMBI – Miroslav GLAVIČIĆ – Damir MARŠIĆ – Željko MILETIĆ – Joško ZANINOVIĆ, *Amfiteatar u Burnumu. Stanje istraživanja 2003. – 2005.*, Drniš – Šibenik – Zadar, 2006.
- N. CAMBI – M. GLAVIČIĆ – D. MARŠIĆ – Ž. MILETIĆ – J. ZANINOVIĆ, *Rimska vojska u Burnumu*, Drniš – Šibenik – Zadar, 2007.
- Robert L. DISE, “A Reassessment of the Functions of Beneficarii Consularis”, *The Ancient History Bulletin*, 9/2, Rim, 1995., 72 – 85.

³⁶ N. CAMBI, 2005., 25.

³⁷ CIL, III, 2820; A. KURILIĆ, 1999., kat. br. 2166.

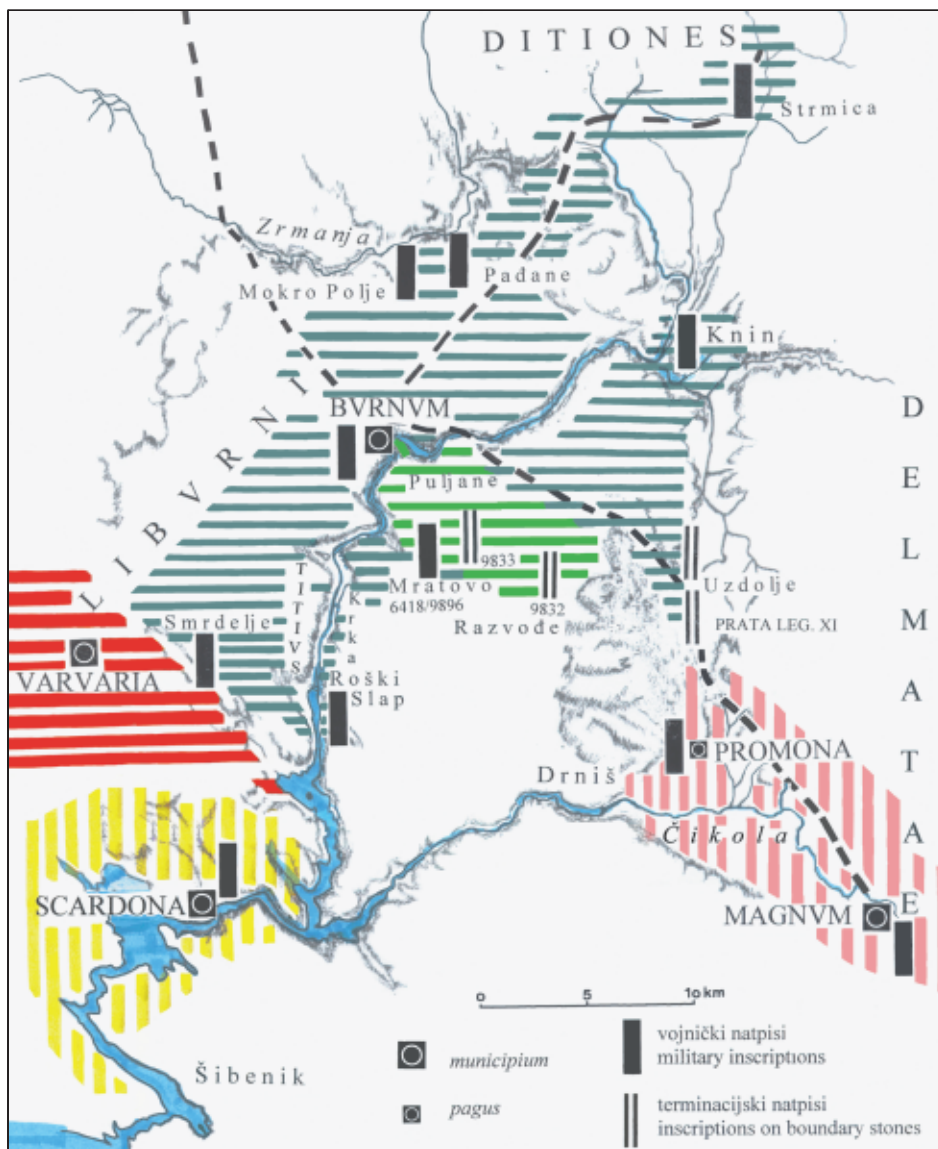
³⁸ CIL, III, 2821; A. KURILIĆ, 1999., kat. br. 2163.

- Anamarija KURILIĆ, *Pučanstvo Liburnije od 1. do 3. st. po Kristu: antroponimija, društvena struktura, etničke promjene, gospodarske uloge*, [disertacija], Sveučilište u Zadru, Zadar, 1999.
- William H. MANNING, “The Fortresses of Legio XX”, in Richard J. Brewer (ed.), *Roman Fortresses and their Legions*, London – Cardiff, 2000., 69 – 81.
- Julijan MEDINI, “Iovilae zavjet iz Burnuma”, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 18 (8), Zadar, 1979., 137 – 165.
- J. MEDINI, “Metroaca Burnensia”, *Diadora*, 11, Zadar, 1989., 255 – 284.
- Željko MILETIĆ, “Prostorna organizacija i urbanizacija rimskog Burnuma”, *Zbornik Krka*, Šibenik, 2005., 181 – 203.
- Petar MILOŠEVIĆ, *Arheologija i istorija Sirmijuma*, (ćirilica), Matica srpska, Novi Sad, 2001., 50 – 51.
- András MÓSCY, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London – Boston, 1974.
- Carl PATSCH, “Arhäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien II”, *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, 5, Wien, 1897., 177 – 241.
- C. PATSCH, “Arhäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien IV”, *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, 5, Wien, 1900., 33 – 166.
- Vladislav POPOVIĆ, *Sirmium – grad careva i mučenika. Sabrani radovi o arheologiji i istoriji Sirmijuma*, (ćirilica), Sremska Mitrovica, 2003., 187 – 197.
- Boris N. RANKOV, “Frumentarii, the Castra Peregrina and the Provincial Officia”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 80, Bonn, 1990., 176 – 182.
- Emil RITTERLING, “Legio”, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, XII., 1-2, Stuttgart, 1924./1925., col. 1186 – 1829.
- Mate SUIĆ, “Noviji natpisi iz Burnuma”, *Diadora*, 5, Zadar, 1970., 93 – 130.
- John J. WILKES, *Dalmatia*, London, 1969.
- Zsolt VISY, *Der Pannonische Limes in Ungarn*, Budapest, 1988.
- Mate ZANINOVIĆ, “Burnum. Castellum – municipium”, *Diadora* 4, Zadar, 1968., 119 – 129.
- M. ZANINOVIĆ, “Beneficarii consularis na području Delmata”, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Zagreb, 2007., 181 – 184.

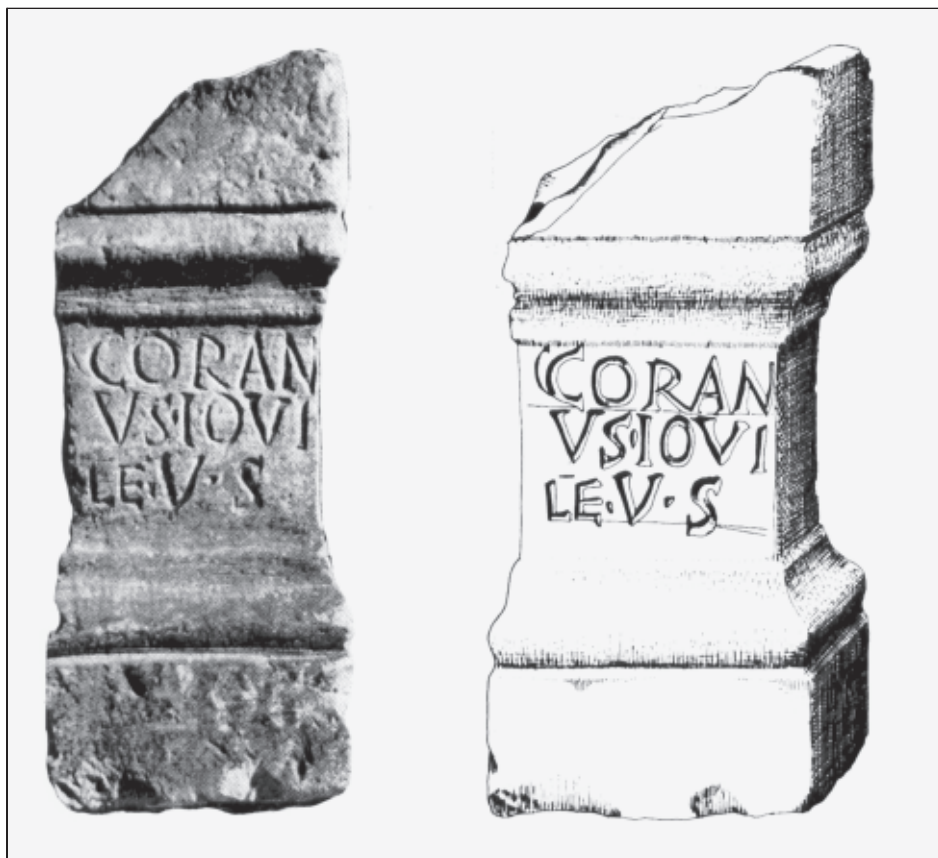
ILUSTRACIJE

Sl. 1. Prijelaz preko rijeke Krke na Roškom slapu, na području legijskog teritorija Burnuma (preuzeto iz N. CAMBI i dr., 2007.)

Sl. 2. Položaj burnumskog teritorija prema okolnim autohtonim zajednicama
 (preuzeto iz N. CAMBI i dr., 2007.)

Sl. 3. Žrtvenik sa zavjetom tipa *Iúvilae*
(preuzeto iz J. MEDINI, 1979.)

Sl. 4. Ara posvećena Jupiteru (sada u AMZD)

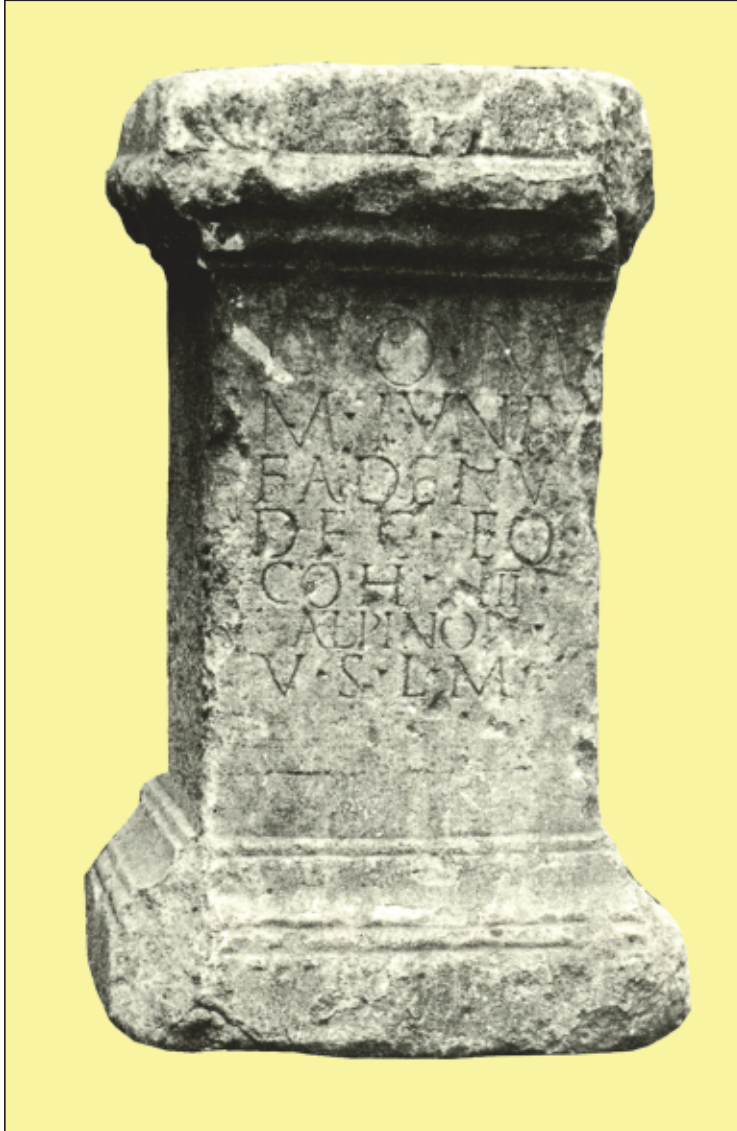
Sl. 5. Reljef s prikazom božice Junone i pauna
(snimio Ž. Miletić, Gradski muzej u Drnišu)

Sl. 6. Glava s prikazom Jupitra
(snimio Ž. Miletić, Gradski muzej u Kninu)

*Sl. 7. Ara posvećena Jupiteru
(snimio Ž. Miletić, Gradski muzej u Kninu)*

Sl. 8. Ara iz Kadine glavice
(preuzeto iz N. CAMBI i dr., 2007.)

Silvia B e k a v a c

THE CULT OF JUPITER IN BURNUM

Summary

The traces of the cult of Jupiter can be followed through epigraphic inscriptions and sculptures. The existence of the oldest shrine of Jupiter is confirmed by the finding of four votive *arae* dedicated to this deity, of which particularly distinctive is the one with the Iovi vow. They date to the turn of the millennium, before the end of the 1st century BC or the early 1st century and were consecrated by the soldiers of the XXth legion. Five monuments dedicated to Jupiter with the epithets *Optimus* and *Maximus*, which were erected by the beneficiaries of the Ist legion confirm the assumption of the existence of a beneficiarial station in Burnum. The finds of a damaged relief depicting Juno, next to which there probably stood Jupiter and Minerva and two colossal heads which could be related to Jupiter, are proof of the existence of a large cult complex. These findings, together with the epigraphic monuments which were dedicated to Jupiter and erected by civilians, are evidence of the spread of the cult of Jupiter even after the withdrawal of the Roman army from Burnum.

Key words: Burnum, Roman Dalmatia, the cult of Jupiter, antiquity.